

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz / July / يوليو / 2019, 2: 186-204

“Sadece Üç Mescid İçin Yolculuğa Çıkınız” Erken Tarihli Bir Hadis Üzerine İnceleme

You shall only set out for three mosques A Study of an Early Tradition

Meir Jacob Kister

Çeviren / Translator / مترجم

Hafize Yazıcı

Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum / Türkiye
Res. Ast., Ataturk University Faculty of Theology, Erzurum / Turkey
hafize.yazici@atauni.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6675-5890>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Çeviri Makale / Translated Article

Geliş Tarihi / Received Date: 11.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.07.2019

Yayın Tarihi / Published Date: 31.07.2019

Yayın Sezonu / Publication Date Season: Temmuz / July

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3355645>

Atıf / Citation / اقتباس : Kister, M. J. “You shall only set out for three mosques A Study of an Early Tradition / “Sadece Üç Mescid İçin Yolculuğa Çıkınız” Erken Tarihli Bir Rivayet Üzerine Çalışma”. *HADITH 2* (Temmuz/July 2019): 186-204. doi.org/10.5281/zenodo.3355645

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism has been detected.

انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

“Sadece Üç Mescid İçin Yolculuğa Çıkınız” Erken Tarihli Bir Hadis Üzerine İnceleme*

M. J. Kister

Çeviren: Araş. Gör. Hafize Yazıcı

“Sadece üç mescid için yolculuğa çıkınız: (Mekke’deki) Mescid-i Haram, (Medine’deki) benim mescidim ve (Kudüs’teki) Mescid-i Akşâ,¹ [Hz.] Peygamber’in meşhur bu hadisi, Mekke’ye umre ve hacc

* Bu tercüme M. J. Kister’in Le Museon, 82 (1969)’da yayımlanan “You shall only set out for three mosques A Study of an Early Tradition”, adlı makalesinin 173-196 sayfalarının tercümesidir. Hz. Peygamber, diğer peygamberler ve sahabeyle ilgili ifadelerde [Hz.] saygı ifadesi tarafımızdan eklenmiştir.

¹ Kelime anlamı “(Binek hayvanlarının) eyerler(ini) (hacca yolculuk etmek için) bağlamayınız, ancak üç mescid için.” ... lâ tuşeddu’r-rihâlu illâ ilâ selâseti mesâcide: ile’l-mescidi’l-ḥarâmi ve-mescidi hâzâ ve’l-mescidi’l-akşâ. Ahmed b. Hanbel, Müsned, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire 1953, XII, 177, no: 7191, 241. Lâ tuşeddu’r-rihâlu hadisinin başka bir versiyonu için bkz. 7248 numaralı ve editör tarafından verilen referanslar için bkz. 7191 numaralı hadis; Muhammed Fuâd Abdülbâki, el-Lülüü ve’l-mercân fime’ttefeka ‘aleyhi’s-Şeyhân, Kâhire 1949, II, 97, no: 882; ‘Abdürrezzâk, el-Musannef, El yazma Murad Molla 604, vr. 39b-40a. Hadisin isnadları: Ma’mer (ö. h. 153)>ez-Zührî (ö. h. 124) >İbnü’l-Müseyyeb (ö. h. 94) >Ebû Hüreyre; İbn Cüreyc (ö. h. 150)>‘Amr b. Dînâr (ö. h. 126)> Talk b. Habîb (yaklaşık ö. h. 100)>İbn Ömer; İbn Cüreyc>Nedre b. Ebî Nedre (lâ tu’melu’l-meṭiyu isnadıyla); İbn Hacer, Bulûgu’l-merâm min edilleti’l-ahkâm, thk. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kâhire 1933, s. 287, no: 1408; el-Müttakî el-Hindî, Kenzü’l-‘ummâl, Haydarâbâd 1965, XIII, 233 no: 1307: ... “lâ tuşeddu’r-rihâlu’l-meṭiyu ilâ mescidin yuzkerullâhu fihî illâ...” Muhtelif hadis(ler) namaz, oruç vakti ve kadının tek başına yolculuğa çıkma yasağıyla ilgili [Hz.] Peygamber’in tavsiyelerini içermektedir; a.g.e., s. 234, no: 1310: “innemâ yusâferu ilâ selâseti mesâcide: mescidi’l-Ka’beti ve-mescidi ve-mescidi İliyâ”; Başka bir ifadede, [Hz.] Peygamber’e ait başka bir söz, (Medine’deki) mescidindeki bir namazın, Kabe hariç diğer yerlerde kılınan bin namazdan daha evla olduğunu ifade etmiştir; a.g.e., s. 235, no: 1318; s. 170, no: 955; s. 172, no: 966; es-Suyûtî, ed-Dürri’l-mensûr, Kâhire h. 1314, IV, 161; ez-Zerkeşî, İ’lâmü’s-sâcid bi-ahkâmî’l-mesâcid, thk. Mustafâ el-Merâğî, Kâhire h. 1358, ss. 208, 268, 288, 388; es-Subkî, Şifâ’ü’s-sekâm fi ziyâreti hayri’l-enâm, Haydarabad 1952, ss. 117-124, 140; el-Vâsitî, Fedâilu’l-beyti’l-mukaddes, El yazması Akka, vr. 37b-38a; el-Beyhâkî, es-Sünenü’l-kübrâ, Haydarâbâd h. 1352, V, 244; es-Suyûtî, el-Câmî’u’s-sağîr, Kâhire h. 1330, II, 200, 1.8; eş-Şevkânî, Neylü’l-evtâr, Kâhire h. 1347, VIII, 211; İbnü’n-Neccâr, el-Fâsi’nin Şifâu’l-Garâm adlı esere eklenmiş olan ed-Dürri’l-samine fi tarihî’l-Medine, Kâhire 1956, II, 357; es-Semhûdî, Vefâü’l-vefâ bi ahbâri dâri’l-mustafâ, Kâhire h. 1326, I, 294; el-Gazzâlî, İhyâü ‘ulûmi’d-dîn, Kâhire 1933, I, 219; İbn Teymiyye, Mecmû’âtü’r-resâili’l-kübrâ (fi ziyâreti beyti’l-makdis), Kâhire h. 1323, II, 53, 55; a.g.y., Tefsîru sûreti’l-ihlâs, Kâhire h. 1323, ss. 121-124; a.g.y., Minhâcu’s-sünneti’n-nebeviyye fi nakdi kelâmi’s-şiatî’l-kaderiyye, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, Kâhire 1964, II, 340; Mücîreddîn, el-Ünsü’l-celîl bi-tarihî’l-Kudüs ve’l-Halîl, Kâhire h. 1283, I, 205; Ahmed b. ‘Abdulhamîd el-‘Abbâsî, ‘Umdetü’l-ahbâr fi medîneti’l-muhtâr, thk. Es’ad et-Tarabzûnî, İskenderiye, tsz., s. 72; en-Nüveyrî, Nihâyetü’l-ereb fi funûni’l-edeb, Kâhire 1925, I, 327; Ch. D. Matthews: The Kit, İbnü’l-Firkâh’ın Bâ’itü’n-nüfûs’ü, JPOS, XV (1935), s. 54 (a.g.y., Palestine-Mohemmadan Holy Land, New-Haven 1949, s. 10); Şihâbüddîn el-Makdisî, Musîru’l-garâm fi ziyâreti’l-Kudüsi ve’l-Şâm, El yazması, Dimaşk, Zâhiriyye, Tarîh 720, s. 133; Şemsüddîn es-Suyûtî, İthâfü’l-ehissâ bi-fedâili’l-mescidi’l-aksâ, El yazması Hebrew Üniv., vr. 7a; Ebû Tâlib el-Mekkî, Kütü’l-kulûb, Kâhire 1932, III, 182, Takıyyüddîn ‘Abdülmelik b. Ebî’l-Münâ, Nüzhetü’n-nâzirîn, Kâhire h. 1308, s. 98 vd., İbrâhim es-Semnûdî el-Mansûrî, Sa’âdetü’l-dâreyn fi’r-red ‘ala’l-firkateyni’l-vehhabiyyeti ve’l-mukallideti’z-zâhiriyye, Kâhire h. 1319, ss. 120-21; a.g.y., Nusretü’l-imâmi’s-Subkî bi-reddi’s-şârimî’l-münkî, Kâhire tsz., Matba’atu’l-cumhûr, ss. 36, 161, 182, 191; ed-Dârimî, Sünen, el-Medine 1966, I, 271, no: 1428; el-Hattâbî, Me’alimü’s-sünen, Haleb 1933, II, 222, el-Cerrâhî, Keşfü’l-hafâ ve müzülü’l-ilbâs ‘amme’s-tehere mine’l-ehâdis ‘ala’l-elsineti’n-nâs, Kâhire h. 1352, II, 354, no: 3106; en-Nesâî, Sünen, Kâhire 1930, II, 37; Şihâbüddîn el-Hafâcî, Nesimü’r-Riyâd fi şerhi şifâ’l-kâdî ‘İyâz, İstanbul h. 1315, III, 580; el-Gaytî, Kıssatü’l-isrâ ve’l-mi’râc, Bûlâk h. 1295, s. 18; el-Kastallânî, İrşâdü’s-sârî, Kâhire h. 1326, III, 239, 244.

farızası yanında Medine ve Kudüs'teki mescidlere de hacc yapmaya izin vermiştir. Medine ve Kudüs'e istisnai bir konum veren bu hadisin sıhhati üzerine ciddi bir tartışma ortaya çıkmıştır.²

Bu, aslında sınırlayıcı bir *hadistir* ve burada işaret edilen yerler dışındaki mescitlere ve kutsal mabetlere hacc ve ziyaret yasağına işaret ettiği gözükmektedir. Görünüşe göre böyle bir hacc geleneğinin kökeni çok erken bir zamana dayanmaktadır ve bu gelenek, ikinci yüzyılda revaç bulmuştur. Bu *hadis*, [Hz.] Peygamber'in kabrini, küçük mabetleri, peygamberlerin ve evliyaların mezarlarını ziyaret için yolculuk izniyle ilgili şiddetli tartışmalar sırasında yakından incelenip analiz edilmiş ve yüzyıllar boyunca süren tartışmanın esasını oluşturmuştur. Buradaki önemli nokta, cümlenin ilk ifadesinin anlamını ve amacını ortaya koymaktır: *lâ tuşeddu'r-rihâlu illâ ilâ ...* "Eyerleri (yolculuk için) bağlamayınız, ancak şunlar için" ... Buradaki istisna, genel terimin açıklanmadığı *el-istisnâu'l-müferrağ* türünden olduğu için - [Hz.] Peygamber'in kabrine ve küçük mabetlere yolculuğun yasak olduğunu savunanlar, *hadisin* "üç mescid dışında *herhangi bir yer için* yolculuğa çıkmayınız" şeklinde yorumlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu türden hac ziyaretlerini onaylayanlar ise, cümlenin anlamının "üç mescid dışında *herhangi bir mescide* yolculuğa çıkmayınız" şeklinde olduğunu iddia etmişlerdir. Bunlar, istisna yapılan genel terimin "mescidler" olduğunu kabul ettikleri için müminlerin - mescidlerle ilgili olarak (namaz ve ibadet amacıyla) sadece bu üç mescid için yola çıkması gerektiği sonucuna varmışlardır; diğer mabetler için ise herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.³ Aslında onlar, iddialarına ikna edici bir delil bulabildikleri bir *hadis*

² I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Halle 1890, II, 35-36; S.D. Goiten, *The Sanctity of Jerusalem and Palestine in early Islam, Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden 1966, ss. 135-148; J. Füick, *Die Rolle des Traditionalismus im Islam*, ZDMG, xciii (1939), ss. 23-24; Muhammed Zübeyr es-Sıddıkî, *Hadith Literature*, Calcutta Üniversitesi Yay., 1961, s. xxvi; W. Caskel, *Der Felsendom und die Wallfahrt nach Jerusalem*, Köln ve Opladen 1936, ss. 25-26, notlar 36, 38; A.A. Duri, *ez-Zührî*, BSOAS XIX, ss. 10-11; a.g.y., *Bahs fi neş'eti 'ilmi't-târîhi 'inde'l-'arab*, Beyrut 1960, s. 99; Muhammed 'Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, Kâhire 1963, ss. 501-514; Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne vemakânetuhâ fi't-teşrî'i'l-islamiyyi*, Kâhire 1961, s. 399-402.

³ es-Subkî, a.g.e., s. 118 devamı ... "fe-'lem enne hâzâ'l-istisnâ'e muferregun, takdîruhu lâ tuşeddu'r-rihâlu ilâ mescidin illâ ile'l-mesâcidi's-selâseti ve lâ tuşeddu'r-rihâlu ilâ mekânin illâ ile'l-mesâcidi's-selâseti ..., ve bkz. a.g.e., s. 121: ... "fe-nekale imâmu'l-haremeyni 'an şeyihi ennehu kâne yufti bi'l-men'i 'an şeddi'r-rihâli ilâ gayri hâzihi'l-mesâcidi. kâle: ve-rubbemâ kâne yekûlu «yukrehu», ve-rubbemâ kâne yekûlu «yuharremu»...; el-Gazâlî, a.g.e., I, 219: ve-kad zehebe ba'du'l-'ulemâ'i ile'l-istidlâli bi-hâzâ'l-hadîsi fi'l-men'i mine'r-rihleti li-ziyâretihî-meşâhidi ve-kubûri'l-'ulemâ'i ve's-sulehâ'i ..., a.g.e., II, 219: ... ve-yedhulu fi cümletihî ziyâretu kubûri'l-enbiyâ'i 'aleyhimu's-selâmu ve-ziyâretu kubûri's-şahâbeti ve't-tâbi'îne ve-sâ'iri'l-'ulemâ'i ve-yecûzu şeddu'r-rihâli li-hâzâ'l-garaği ve-lâ yemne'u min hâzâ kavluhu 'aleyhi's-selâmu: lâ tuşeddu'r-rihâlu... li-enne zâlike fi'l-mesâcidi fe-innehâ mutemâsiletun ba'de hâzihi'l-mesâcidi ... ve-emme'l-bikâ'u fe-lâ ma'nâ li-ziyâretihâ sive'l-mesâcidi's-selâseti ve-sive's-sugûri li'r-ribâti bihâ ...; Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *el-Cevherü'l-munazzam fi ziyâretihî'l-kabri's-şerîfi'-mu'azzam*, Kâhire h. 1331, ss. 13-14; el-'Abderî, *el-Medhal*, Kâhire 1929, I, 256, eş-Şevkânî, a.g.e., VIII, 212: ... ve-kad temesseke bi-hâzâ'l-hadîsi men mene'e's-sefere ve-şedde'r-rahli ilâ gayrihâ min gayri farkin beyne camî'i'l-bikâ'i ... Ebu Bekir et-Turtûşî, *Kitâbü'l-Havâdis ve'l-bida'*, thk. Muhammed et-Tâlibî, Tunus 1959, s. 98: ... ve-la yu'tâ şey'un mine'l-mesâcidi yu'tekadu fihî'l-fazlu ba'de's-selâseti mesâcide illâ mescidu Kubâ' ... fe-emmâ sivâhu mine'l-mesâcidi fe-lem esme' 'an ahadin ennehu etâhâ râkiben ve-lâ mâsiyen kemâ etâ Kubâ'e, ve bkz. a.g.e., s. 147-48. ... sümme re'â (yani Ömer) en-nâse yezhebûne mezâhibe fe-kâle: eyne yezhebu hâ'ulâ'i, fe-kîle: yâ emîre'l-mü'minine, mescidun sallâ fihî'n-nebiyyu (s) fe-hum yusallûna fihî, fe-kâle: innemâ heleke men kâne kablekum bi-misli hâzâ, kânû yettebi'ûnâ âsâra enbiya'ihim ve-yettehizûnehâ mesâcide ve-biyâ'en ... ve önceki hadis için bkz., Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *el-Mu'tasar mine'l-muhtasar min müşkili'l-âsâr*, Haydarâbâd h. 1362, I, 26; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-sünneti'n-nebeviyye*, I, 336 ve Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, Kâhire, Matba'atu's-sa'âde tsz., I, 346; İbn Teymiyye, *Tefsîru sûreti'l-ihlâs*, s. 120; a.g.y., *Mecmû'âti'r-resâil*, II, 55: ... ve-lev nezere's-sefere ilâ kabri'l-Halîli 'aleyhi's-selâmu ev kabri'n-nebiyyi (s) ev ile't-Tûri ellezî kelleme

aktarabilirlerdi: *lâ tuşeddu riḥâlu'l-maṭiyyi ilâ mescidin yuzkerullâhu fihi illâ ilâ selâseti mesâcide...* “binek hayvanlarının eyerleri Allah’ın tesbih edildiği bir mescide (yolculukları için) bağlanmamalıdır, ancak üç mescid için”...⁴ Bu görüşü destekleyen daha da açık bir başka hadis şudur: *lâ yenbeğî li'l-muşallî en yeşudde riḥâluhu ilâ mescidin yebğî fihi's-salâte ğayre'l-mescidi'l-ḥarâmi ve'l-mescidi'l-akşâ ve-mescidi hâzâ.* “Namaz kılan bir kimsenin Mescid-i Haram, Mescid-i Akşâ ve benim mescidim dışında, namaz kılmayı istediği bir mescid için yolculuğa çıkması doğru değildir.”⁵ Bu hadislerden, üç mescidin diğer mescidlere tercih edilmesi gerektiği açığa çıkmaktadır; kişi namaz ve ibadetten sevap kazanmak için bu mescidlere yolculuğa çıkmalıdır; mescid özelliği olmayan diğer kutsal yerlere yolculuğa çıkmasına izin verilmiş, hatta bu, kişiye tavsiye bile edilmiştir.

Üç mescid hadisi, el-Vâsitî tarafından rivayet edilen ilginç bir hikayeye detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur:⁶ Sa'îd b. 'Abdülazîz, Mihrab-ı Dâvûd'u⁷ yaya olarak ziyaret ederdi; sadece dönüşünde binek kullanırdı. Bu konuyla ilgili görüşü sorulduğunda, şöyle cevap vermiştir: Bana dendi ki: 'Abdullah b. 'Abdullah, eyersiz bir ata binerek Kubâ mescidine⁸ yolculuk yapardı; (böyle yapardı, çünkü o,) hadiste bahsedilen at eyerinin kayışını bağlamanın, hadiste geçen binek hayvanlarının eyerlerini bağlamak gibi (yani yasak) olduğunu düşünmüştür: “Eyerleri bağlamayınız.... ancak üç mescid için”...

G.E. von Grunebaum, bu hadisi: “fukahanın bu küçük kutsal mabetler kültürüne karşı verdiği, terk edileli uzun zaman geçmiş olan daha erken bir mücadele” olarak nitelendirmiştir.⁹ Bu mücadele aslında erken tarihtiydi. Mâlik b. Enes, *Muvattâ'*sında,¹⁰ Allah’ın Cuma günü hangi vakitte müminlerin isteklerini yerine getirdiği konusunda Ebû Hüreyre ve Ka'b (el-Ahbâr) arasında geçen tartışmayla ilgili bir hikaye kaydetmiştir. Bu tartışma, Ebû Hüreyre'nin et-Tûr'a hacca giderken Ka'b ile karşılaşması esnasında meydana gelmiştir. Mâlik, parantez içerisinde verdiği bir pasajda, yolculuk dönüşünde Ebû Hüreyre'nin Basra b. Ebî Basra¹¹ tarafından şöyle azarladığını rivayet etmiştir: “Sen (yani Tûr'a)yola

allâhu 'aleyhi Mûsâ 'aleyhi's-selâmu ev ilâ cebeli Hirâ'e ellezî kâne'n-nebiyyu sallâllâhu 'aleyhi ve-selleme yete'abbedu fihi ve-câ'ehu'l-vahyu fihi, ev el-gârî'l-mezkûri fi'l-kur'âni, ev gayri zâlike mine'l-mekâbiri ve'l-makâmâti ve'l-mesâcidi'l-mudâfati ilâ ba'di'l-enbiyâ'i ve'l-meşâyihî ev ilâ ba'di'l-magârâti, ev el-cibâli - lem yecibi'l-vefâ'u bi-hâza'n-nezri bi-itifâki'l-e'immeti'l-erba'ati fe-inne's-sefere ilâ hâzihî'l-mevâdi'i menhiyyun 'anhu li-nehyi'n-nebiyyi (s): lâ tuşeddu ... vd.; es-Semnûdî el-Mansûrî, Sa'âdetü'd-dâreyn, s. 120 devamı.; 'Alî Mahfûz, el-İbdâ' fi medârri'l-ibtidâ', Kâhire, Matba'atu'l-istikâme, 4. baskı, ss. 194-96.

⁴ es-Semnûdî el-Mansûrî, *Sa'âdetü'd-dâreyn*, s. 121 vd.

⁵ *A.g.e.*, Ancak bu hadisin el-Kastallânî'de İbn Teymiyye tarafından verilen yorum için bkz., *İrşâdu's-sârî*, III, 240. O, (bu hadisi temel alarak [Hz.] Peygamber'in kabrini ziyaret etmeyi yasaklamıştır).

⁶ el-Vâsitî, *a.g.e.*, vr. 47a.

⁷ Mihrâb-ı Dâvûd hakkında bkz., İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, thk. J.H. Kramers, Leiden 1938, I, 171; Mücireddîn, *a.g.e.*, ss. 227, 302, 366-67, 407.

⁸ Kubâ mescidi hakkında bkz., es-Semhûdî, *a.g.e.*, II, 16-28.

⁹ G.E. von Grunebaum, *The sacred character of Islamic cities, Mélanges Taha Husain*, thk. Abdurrahman Bedevi, Kâhire 1962, s. 27.

¹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Kâhire, Matba'atu Dâri İhyâ'i'l-Kütübî'l-'Arabiyye tsz., I, 130-133.

¹¹ Onun hakkında bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, Kâhire h. 1323, I, 167, no: 713, 714 ve II, 41, no: 1845 ('Abdurrezzak tarafından Nedre b. Ebî Nedre olarak kaydedilmiştir; bkz., yukarıdaki 1 nolu dipnot); es-Suyûtî, *İs'âfü'l-mübetta'*, s. 8. (Önceki dipnotta

çıkmadan önce seninle karşılaşmış olsaydım, yola çıkmazdın; ben, [Hz.] Peygamber'in şöyle dediğini işittim: Binek hayvanları sadece üç mescid için sürülür... vd."¹² (Ebû Hüreyre'nin isminin geçmediği) benzer bir hadis, 'Abdürrezzâk'ın¹³ *Musannef*'inde¹⁴ kaydedilmiştir: et-Tûr'a yaptığı yolculuktan dönen bir adam azarlanmış ve kendisine [Hz.] Peygamber'in üç mescid hakkındaki sözleri hatırlatılmıştır. Bir diğer hadis, 'Arfece ile İbn Ömer arasındaki konuşmayı kaydetmektedir. 'Arfece, et-Tûr'a yolculuk hakkında İbn Ömer'e danıştığında, İbn Ömer ona şöyle cevap vermiştir: Sadece üç mescid için yolculuğa çıkınız: Mekke mescidi, [Hz.] Peygamber'in mescidi (yani Medine) ve el- Akşâ mescidi; et-Tûr'u terk et ve oraya gitme.¹⁵

Şarihler bu hadislerde geçen et-Tûr ile Sinâ Dağı'nın kastedildiği hususunda icmâ etmişlerdir.¹⁶ Aslında Sinâ Dağı da kutsal bir mekân olarak kabul edilmektedir. Hadislere göre, Cibril [Hz.] Peygamber'e Kudüs'e yaptığı yolculuk sırasında orada namaz kılması için talimat vermiştir.¹⁷ "*Leyletül'l-kadr*"de melekler kanatlarını dört mescide indirirler: Mekke mescidi, [Hz.] Peygamber'in mescidi, Kudüs mescidi ve Tûr-i Sinâ.¹⁸ İbn Teymiyye, yolculuğun üç mescide hasredilmesiyle ilgili olarak [Hz.] Peygamber'in ifadesine dayanarak, Sinâ Dağı'na yolculuk yapmanın yasak olduğunu vurgulamıştır.¹⁹

İkinci yüzyılın başlarında, üç mescidin ve dolayısıyla bu üç şehrin kudsiyeti üzerinde Müslüman toplumun ittifak ettiği gözükmemektedir; bu, daha sonra, bu şehirlerin faziletleri konusunda zengin literatüre yansımıştır.

Bununla birlikte Kudüs'ün kudsiyetini ortadan kaldıran, Mekke'nin kudsiyetine veya hem Mekke ve hem de Medine'nin kudsiyetine ağırlık vermeyi amaçlayan erken dönem eğilimlerin var olduğu görülmektedir. Bu eğilimler, temel *hadis* eserlerinde kısmen bulunmakla birlikte, ilk dönem

verilen Mâlik'in *Muvatta*'ı ile Suyûtî'nin *Tenviru'l-havâlik* adlı eserlerine eklenerek oluşturulmuştur); ez-Zürkânî, *Şerhu 'ala Muvatta' Mâlik*, Kâhire 1936, I, 224; Ebû 'Ubeyd, *Garibu'l-hadîs*, Haydarâbâd 1966, III, 23, 6. not.

¹² Bu hadis için bkz., en-Nesâî, *Sünen*, Kâhire 1930, III, 113-116; ez-Zürkânî, *Şerhu 'ala Muvatta' Mâlik*, I, 222-225. (et-Tûr hakkında: "*ve-huvellezî kullime fîhi Mûsâ ve-hüvellezi 'anâ Ebû Hüreyre*"; İbn 'Abdilber, *el-İstî'âb*, thk. Muhammed el-Bicâvî, Kâhire tsz., I, 184; 'Abdülkâdir el-Cilânî, *el-Gunye*, Kâhire h. 1322, II, 70 ve bkz., Helga Hemgesberg; *Abu Huraira*, Frankfurt am Main 1965, s. 105. (yazar tarafından verilen kaynakçayla birlikte); bkz., es-Semnûdî, *Nusretu'l-imâmu's-Subkî*, s. 1912, şu yorumu da ifade ederek: - *ve-li-hâzâ fehime's-sahâbetu min nehyihi en yusâfera ilâ gayri'l-mesâcidi's-selâseti enne's-sefere ilâ Tûri Sinâ'e dâhilum fi'n-nehyi ve-in lem yekun mesciden...*; bkz., *a.g.e.*, s. 192: -*es-salât fi't-Tûr*.

¹³ Onun hakkında bkz. Brockelmann, *GAL*, S. I, 333; F. Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Leiden 1967, I, 99; ez-Zehebî, *Mizânul-i'tidâl*, II, 609, no: 5044.

¹⁴ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b.

¹⁵ *A.g.e.*, vr. 40a.

¹⁶ Örneğin bkz. 12 nolu not; ayrıca bkz., el-Herevî, *el-İşârât ilâ ma'rifeti'l-ziyârât*, thk. Janine Sourdell-Thomine, Damas 1953, s. 21, 11. 16-17.

¹⁷ Örneğin bkz., el-Vâsitî, *a.g.e.*, vr. 49b, 1.6 ve vr. 60a, sondan bir önceki cümle: ... *sallete bi-Tûri Sinâ' haysu kellellâhu Mûsâ sallâllâhu 'aleyhi ve-selleme...*; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, Beyrut 1966, IV, 245, 1.7; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 298.

¹⁸ 'Abdülkâdir el-Cilânî, *a.g.e.*, II, 14, 'Abdülazîz ed-Dîrînî, *Tahâretu'l-kulûb*, Kâhire h. 1354, 124.

¹⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'âtü'r-resâil*, II, 55, 1.3. - *ve-lev nehere's-sefere ilâ... ev ilâ't-Tûri ellezi kellellâhu 'aleyhi Mûsâ 'aleyhi's-selâm.*"

hadislerin bazısına da yansımıştır. Müslümanların icmâsından muhtemelen daha önce yer alan bu üç meşicid *hadisiyle* ilgili rivayetler, sonraki sayfalarda ele alınacaktır.

I

[Hz.] Peygamber'in hanımı [Hz.] Âişe'den rivayet edilen bir hadis, yalnızca iki meşicidden söz etmiştir: Mekke meşicidi ve Medine meşicidi. Bu hadiste [Hz.] Peygamber şöyle söylemiştir, "Ben peygamberlerin sonuncusuyum (*hâtem*) ve benim meşicidim de peygamber meşicidlerinin sonuncusudur. Ziyaret edilmeye ve kendisi için hayvana binip yolculuk yapmaya en değer olan meşicid, Mekke meşicidi ve benim meşicidimdir (yani Medine meşicidi). Benim meşicidimde kılınan bir namaz, Mekke hariç diğer meşicidlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir".²⁰

Buna benzer bir hadis Tâvûs'dan rivayet edilmiştir:²¹ "iki meşicid için yolculuğa çıkınız: Mekke meşicidi ve Medine meşicidi".²² Bu hadisin başlangıç cümlesi, üç meşicid *hadisiyle* hemen hemen aynıdır; ancak bu hadiste Mekke ve Medine olmak üzere yalnızca iki meşicidden söz edilmiştir. Benzer bir hadis el-Münzirî tarafından kaydedilmiştir: "Kendisi için hayvana binip yolculuk yapmaya en değer olan meşicid, İbrahim meşicidi (yani Mekke meşicidi) ve benim meşicidimdir".²³

İbn Cüreyc tarafından rivayet edilen önemli bir hadis, ikinci yüzyıldaki bazı Müslüman alimlerin üç meşicid için yapılan haccla ilgili tutumlarını kısmen aydınlatmaktadır. İbn Cüreyc, İbn 'Atâ'nın²⁴ üç meşicid için hacca tavsiye eden bir hadisi rivayet ettiğini kaydetmiş ve şunu eklemiştir: "Atâ, Akşâ meşicidini (söylemeyi) hariç tutardı, ancak daha sonra bundan dönerek Akşâ'yı da onlar içinde zikretmiştir" (*kâne 'Atâ'un yunkiru'l-Akşâ sümme 'âde fe-'addehu me'ehâ*).²⁵

'İbn Cüreyc, Atâ'ya "Basra'dan Kudüs'e gitmeyi adayan bir kimse hakkındaki görüşün nedir?" diye sormuştur. O da şöyle cevap vermiştir: "Sen yalnızca bu eve (yani Ka'be'ye) (hac yapmaya) emredildin".²⁶ İki meşicid *hadisinin* kaynağı olan Tâvûs, Kudüs'e gitmek için nezirde bulunan insanları Mekke'ye yolculuk etmeyi tavsiye etmiştir.²⁷

²⁰ el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi's-şerîf*, thk. Muhyiddîn 'Abdülhamîd, Kâhire 1961, III, 50, no: 1732; el-Müttakî el-Hindî, *a.g.e.*, XIII, 233, no: 1306; İbnü'n-Neccâr, *a.g.e.*, II, 357; es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 259; Ahmed 'Abdülhamîd el-'Abbâsî, *a.g.e.*, s. 73; Cüz'ü Ebî'l-Cehm el-'Alâ b. Mûsâ, El yazması Hebrew Üniv., Mecmû'â, s. 43, 1.3.

²¹ Onunla ilgili bkz., İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 8; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 90; ed-Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, Kâhire 1963, II, 88-90; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. A.F. Rifâ'î, Kâhire 1936, VI, 303-305; İbn Sa'd, *Tabakât*, Beyrut 1957, V, 537-42.

²² 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b: *yurhelu ilâ meşicideyni, meşicidi Mekketi ve-meşicidi'l-Medîneti*.

²³ el-Münzirî, *a.g.e.*, III, 63 no: 1775: *Hayru mâ rukibet ileyhi'r-revâhîlu meşicidu İbrâhîme (s) ve meşicidî*. Hadis iki varyantla kaydedilmiştir: *meşicidî hâzâ ve'l-beytü'l-ma'mûru ve meşicidî hâzâ ve'l-beytü'l-'atîku*. el-Münzirî'nin yorumu için bkz., *a.g.e.*, vd.; es-Suyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, II, 10 vd.; es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 259; Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, s. 41.

²⁴ Onunla ilgili bkz., İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, VII, 483-84; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 98; 'Atâ' b. Ebî Rebâh (ö. h. 115; İbn Cüreyc onun hadislerini rivayet etmiştir); İbn Sa'd, *Tabakât*, Beyrut 1957, V, 467-70.

²⁵ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b.

²⁶ A.g.y., *a.g.e.*, Murad Molla 606, vr. 40b vd.

²⁷ *A.g.e.*, vr. 41b.

Bu hadisler, ikinci yüzyılın ilk yarısında, İslam âlimleri tarafından üçüncü mescidin kudsiyetinin tam olarak kabulü ve Kudüs'ü, iki kutsal şehir olan Mekke ve Medine'yle eşit konumda değerlendirme hususunda bazı tereddütlerin olduğuna dair delil teşkil etmektedir.

Bu tereddüt, [Hz.] Peygamber'in müminlere Kudüs'e yolculuk yapmaktan geri durmayı ve namazı Mekke ya da Medine'de kılmayı tavsiye ettiği söylenen bir dizi hadiste açıkça ortaya çıkmaktadır. Câbir b. 'Abdullah'a²⁸ isnad edildiği söylenen bir hadis şunu aktarmaktadır: Mekke fethinde bir adam²⁹ [Hz.] Peygamber'e yaklaştı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Eğer Mekke'yi fethedersen, Kudüs'te namaz kılmaya nezretmişim". [Hz.] Peygamber bunun üzerine şöyle dedi: "Namazını burada kıl". Adam başka bir zaman tekrar sorduğunda, [Hz.] Peygamber aynı cevabı vermiştir. Üçüncü kez sorduğunda ise [Hz.] Peygamber şöyle dedi: "Öyleyse senin isteğine kalmış" (fe-şe'nuke izen).³⁰

Buna çok benzer bir hadis, Ebû Saîd (el-Hudrî)'den aktarılmıştır.³¹ Ancak önceki hadis Mekke'nin önceliğini vurgularken, bu hadis, Medine'yi öne çıkarmıştır. Hikâyede anlatıldığı üzere, bir adam Kudüs'e yolculuğuna çıkmadan önce vedalaşmak için [Hz.] Peygamber'e gelmiştir. [Hz.] Peygamber ona kendi mescidindeki (yani Medine'de) kılacağı bir namazın, Mekke hariç, diğer mescidlerdeki bin namazdan daha faziletli olacağını söylemiştir. Bu hadisin bazı versiyonları adamın isminden el-Erkam olarak bahsetmiş, ancak burada Mekke mescidiyle ilgili ifadeye yer verilmemiştir.³²

Bu gruptaki hadisler arasında [Hz.] Peygamber'in eşi [Hz.] Meymûne'den bahseden bir hikâye de bulunmaktadır. Bir kadın hasta olmuş ve iyileşmesi halinde Kudüs'e hac yapmayı nezretmiştir. İyileşip yolculuğu için azık hazırlayınca vedalaşmak için [Hz.] Meymûne'ye gelmiştir. [Hz.] Meymûne, kadına Medine'de kalmasını, azığının orada yemesini ve [Hz.] Peygamber'in (Medine'deki) mescidinde namaz kılarak adağını yerine getirmesini tavsiye etmiştir. [Hz.] Meymûne bu hususta, [Hz.]

²⁸ Câbir b. 'Abdullah (ö. 78). Onunla ilgili bkz., Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 43; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzi'b*, II, 42, el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, thk. Muhammed Hamîdullâh, Kâhire 1959, I, 248-49; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Es'ad Talas, Kâhire 1962, III, 126-29.

²⁹ 'Abdürrezzâk'ın rivayetine göre, a.g.e., Murad Molla 604, vr. 37b, 41a ve İbn Hacer el-Heytemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Kâhire h. 1353, IV, 192, adamın adı eş-Şerîd olarak verilmiştir. eş-Şerîd hakkında bkz., İbn Sâ'd, *Tabakât*, V, 113; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 204, no: 3387.

³⁰ İbn Hacer, *Bulûgu'l-merâm*, s. 287, no: 1407; Ebû Dâvûd, *Sahîh sünenü'l-mustafâ*, Kâhire h. 1348, II, 79, bu varyantta iki rek'at namaz kılma ifadesi yer almaktadır; a.g.e., vd., başka bir varyant: "Burada namaz kılasan, Kudüs'te kılınan namaz kadar sevap yazılacaktır"; eş-Şevkânî, a.g.e., VIII, 210 başka bir varyant ise : *le-kadâ 'anke zâlike kulle salâtin fi beyti'l-makdisi*; et-Tibrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, Karachi h. 1350, s. 298; 'Abdürrezzâk, a.g.e., vr. 41a; es-Subkî, a.g.e., ss. 94-95; el-Beyhâkî, a.g.e., X, 82; 'Abdulganî en-Nâbulsî, *Zehâ'irü'l-mevâris*, Kâhire 1943, I, 145, no: 1324; Şihâbüddîn el-Makdisî, a.g.e., s. 134.

³¹ İbn Hacer'de onun biyografisiyle ilgili bkz., *el-İsâbe*, III, 85, no: 2189; ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 44.

³² es-Semhûdî, a.g.e., I, 295; Ahmed b. Hacer el-Heytemî, a.g.e., s. 41; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. el-Ebyârî, Kâhire 1957, II, 342.

Peygamber'in Ka'be hariç kendi mescidinde kılınan bir namazın, diğer mescitlerdeki bin namazdan daha faziletli olduğu sözünü aktarmıştır.³³

Önceki hadise çok benzer bir hikâye, Saîd b. el-Müseyyeb'den aktarılmıştır.³⁴ Ancak [Hz.] Ömer'den bahseden hikâye, Medine'nin değil, Mekke'nin lehinedir. Bir adam [Hz.] Ömer'e gelerek Kudüs'e yolculuk yapmak için izin istedi. [Hz.] Ömer ona azığını hazırlamasını emretti. Ancak azığını hazırladığında, [Hz.] Ömer, ona Kudüs'e gitmek yerine *umre* yapmasını teklif etmiştir.³⁵

Müslüman alimlerden bir kısmının Kudüs'e hacc yapmaya izin vermemelerinin temel nedeni, önceki hikâyenin ravisi olan Saîd b. Müseyyeb'den rivayet ettiği söylenen [Hz.] Ömer'le ilgili başka bir hikâyede açıkça gösterilmiştir; bu hikâye, erken dönem hadis alimlerinden 'Abdürrezzâk'ın *Musannef*inde geçmektedir. Bu hikâyeye göre [Hz.] Ömer, *sadaka* develerinin olduğu bir yerdeyken yanından iki adam geçti. Onlara nereden geldiklerini sorduğunda, Kudüs'ten döndüklerini söylediler. [Hz.] Ömer onlara kırbacıyla vurarak şöyle dedi: “(Ka'be'deki hacca benzer bir hac mı (yaptınız)?” Onlar da: Hayır ey müminlerin emiri! Biz şöyle şöyle yerlerden geçince oraya (yani Kudüs'e) uğradık ve orada namaz kıldık” dediler. Bunun üzerine [Hz.] Ömer “İyi, hadi öyle olsun” dedi ve gitmelerine izin verdi.³⁶

Bu hikâyeye, Müslüman alimlerinin Kudüs'ün Mekke gibi bir hacc yeri olacağından ve Mekke'ye benzer bir kudsiyet kazanacağından endişe ettiklerini açık bir şekilde göstermektedir. el-Ferezdak'ın dizelerinde Mekke'deki ve Kudüs'teki iki kutsal mabetten birlikte söz edilmiştir:

Ve-beytâni beytullâhi neḥnu vulâtuhu
ve-beytün bi-a'lâ İliyâe muşerrefu

(İki ev (bize aittir): yönetimimizde olan Allah'ın evi ve İliyâ'a'nın (yani Kudüs) yukarı tarafındaki yüce beyt).³⁷

Bu dize, yedinci yüzyılın sonlarında, bu iki kutsal mabedin tazim edildiğine delalet etmektedir. Bu iki mabedden de aynı seviyede bahsedilmesi manidardır.³⁸ İşte alimler bunu engellemeye çalışmışlardır. Kudüs, sadece namaz ibadetinin yapılacağı bir yer ve Mekke'ye gelen hacılar için özel bir fazilete haiz kutsal bir mekân olarak kabul edilebilirdi; Mekke'ye verilen fazileti kazanamazdı ve kazanamadı da.

³³ el-Beyhâkî, *a.g.e.*, X, 83; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, VIII, 210; Cüz'ü Ebi'l-Cehm el-'Alâ' b. Mûsâ, El yazması s. 42; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 134.

³⁴ Onunla ilgili bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 136-143; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, IV, 84-88; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, Kâhire 1933, II, 161-173.

³⁵ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b.

³⁶ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b: 'Abdürrezzâk>Ma'mer b. Râşid>'Abdülkerim el-Cezerî (ö. h. 127, onunla ilgili bkz., İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, VI, 373-75; İbn 'Abdilber, *Tecridü't-Temhîd*, Kâhire h. 1350, s. 107)>İbnü'l-Müseyyeb: *Beynâ 'Umeru fi ne'amin min ne'ami's-sadakati merre bihi reculâni, fe-kâle: min eyne ci'tumâ, kâlâ: mine'l-beyti'l-mukaddesi, fe-'alâhumâ darben bi'l-dirreti ve-kâlâ; haccun ke-hacci'l-beyti, kâlâ; yâ emîre'l-mü'minîne, innâ ci'nâ min erdi kezâ ve-kezâ fe-merrernâ bihi fe-salleynâ fihi, fe-kâlâ: kezâlike izen, fe-terekehumâ.*

³⁷ el-Ferezdak, *Dîvân*, thk. es-Sâvî, Kâhire 1936, s. 566; *Nekâ'iz Cerîr ve'l-Ferezdak*, thk. Bevan, Leiden 1905, s. 571.

³⁸ el-Ferezdak'ın başka bir versiyonuyla karşılaştırmak için bkz., *Dîvân*, s. 619, sekizinci yüzyılın ilk on yılında yazılmıştır.

Kudüs'te hacc yapma konusundaki bu tereddüt, [Hz.] Peygamber'in ashabinın rivayet ettiği bazı sözlerle açığa çıkmaktadır. ('Abdullah) b. Mes'ûd'un şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Benimle Kudüs arasında (bütün mesafe), iki fersah olsaydı, yine de oraya gitmezdim".³⁹

Mâlik b. Enes Kudüs'e gelmekten imtina etmiş, çünkü bunun bir *sünnet* olabileceğinden korkmuştur.⁴⁰

Kudüs'e yapılan haccın önemini azaltmaya çalışan bu tutumun nedeni, eş-Şa'bi'nin⁴¹ kayda değer bir ifadesinde bulunmaktadır: "Muhammed, Allah ona rahmet etsin, sırf öfkesinden dolayı Kudüs'ten (yani ilk *kiblesinden*) yüz çevirmiştir". Bu hadise eklenen bir yorum şunu belirtmektedir: "O, Kudüs'e olan öfkesini kastetmiştir".⁴²

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın oğlu 'Âmir⁴³ ve kızı 'Âişe,⁴⁴ babalarının, Kubâ mescidinde namaz kılmayı arzuladığını nakletmişlerdir.⁴⁵

[Hz.] Ömer'in de Kubâ'daki bir namazı Kudüs'teki dört namaza tercih ettiği söylenmiştir.⁴⁶

Medine mescidinin el- Akşâ mescidine üstünlüğü, [Hz.] Peygamber'in bizzat kendisi tarafından ifade edilmiştir. Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadise göre, [Hz.] Peygamber'e, el- Akşâ'da kılınan bir namazın onun mescidindeki (yani Medine'de) namazdan daha faziletli olup olmadığı sorulunca, [Hz.] Peygamber şöyle cevap vermiştir: "Benim mescidimdeki bir namaz, ondaki (yani el- Akşâ'da) dört namazdan daha faziletlidir".⁴⁷

³⁹ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b, vd.; 'Abdürrezzâk>es-Sevrî>Câbir>eş-Şa'bi>Şekîk (Onunla ilgili bkz., İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 225, no: 3977; a.g.y., *Tehzîbu't-tehzîb*, IV, 361)>('Abdullah) b. Mes'ûd: *lev kâne beynî ve beyne beyti'l-makdisi fersahâni mâ eteytuhu*.

⁴⁰ eş-Şâtîbî, *a.g.e.*, I, 347: *ve-kad kâne Mâlikun yekrehu'l-mecî'e ilâ beyti'l-makdisi hifete en yetteheze zâlike sünneten*.

⁴¹ Onunla ilgili bkz., ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 79-88; İbn 'Asâkir, *Târîh*, thk. İbn Bedrân, Dımaşk, tsz., VII, 138-155; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 69-61.

⁴² 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 40a, vd.: 'Abdürrezzâk>es-Sevrî>Câbir: *semi'tu's-Şa'biyye yuksimu billâhi mâ rudde Muhammedun (s) 'an beyti'l-makdisi illâ 'an suhtihî, ya'ni 'ala beyti'l-makdisi*. Bkz., es-Sevrî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-kerîm*, Rampur 1965, thk. İmtiyâz 'Alî 'Arşî, s. 12: Süfyân>Câbir el-Cu'fî, *kâle: ekseme billâhi's-Şa'biyyu: mâ rudde'n-nebiyyu 'alâ ehli beyti'l-makdisi illâ li-suhtihî 'alâ ehli beyti'l-makdisi*. Bu hadisin metni bulanık olduğu için *el-Musannef*'teki kayda göre düzeltilmelidir. es-Sevrî'nin *Tefsîr*'inin editörü, tefsîr ve hadîs derlemelerinde bu ifadeye rastlamadığına işaret etmektedir. Krş. Taberî, *Tefsîr*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire yaklaşık 1960, III, 173: *kâle ba'duhum: kerihê kiblete beyti'l-makdisi min ecli enne'l-yehûda kâlû: yettebî'u kibletanâ ve yuhâlifu dînenâ...*, en-Nüveyrî, *a.g.e.*, I, 329: *ve-htelefû fi's-sebevillezi kâne 'aleyhi's-salâtu ve's-selâmu min eclihi yukrehu kiblete beyti'l-makdisi ve yehvâ kiblete'l-Ka'beti...*

⁴³ Onunla ilgili bkz., İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 64.

⁴⁴ Onunla ilgili bkz., İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 141, no: 703.

⁴⁵ el-Beyhakî, *a.g.e.*, V, 249; el-Münzirî, *a.g.e.*, III, 55, no: 1748; es-Semhûdî, *a.g.e.*, II, 19; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, Haydarâbâd, III, 12; Ahmed b. 'Abdülhamîd el-'Abbâsî, *a.g.e.*, s. 412'nin vd. (üçüncü versiyon); el-Kastallânî, *a.g.e.*, III, 242.

⁴⁶ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 37b.

⁴⁷ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Selâhaddîn el-Müneccid, Dımaşk 1951, I, 163; Mücîreddîn, *a.g.e.*, I, 206; el-Vâsıtî, *a.g.e.*, vr. 42a, Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması ss. 130-146; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, IV, 161; Şemsüddîn es-Suyûtî, *a.g.e.*, vr. 17a; Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *a.g.e.*, I, 24 vd.

[Hz.] Peygamber'e izafe edilen garib bir hadis, yukarıda tartışılan hadiste olduğu gibi, sadece üç mescide yolculuk yapmayı tavsiye etmektedir. Ancak bu hadis, el- Akşâ yerine, üçüncü mescid olarak el-Hayf⁴⁸ mescidini koymuştur.⁴⁹

Yukarıda nakledilen hadisler, ikinci yüzyıl başlarında bazı Müslüman ulemanın, Kudüs'ün Mekke ve Medine derecesine yükseltilmesine karşı sergilediği muhalefetinin bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bunlar, Kudüs'ün giderek kazandığı kudsiyetini önlemeyi amaçlayan bir eğilimi açıkça ortaya koymaktadır.

II

Kudüs'ün kudsiyetini ortadan kaldırmayı amaçlayan hadislerle karşın, hadisler içerisinde muhalif yönde bir eğilimin varlığı da açıkça fark edilebilir: Kudüs, Medine derecesine çıkarılmaya çalışılmış, Kudüs mescidinin, Kudüs şehrinin ve Kudüs bölgesinin kudsiyetiyle ilgili faziletleri vurgulanmıştır.

G. von Grunebaum şöyle demiştir: “Muhtelif bölgelerde namaz için yapılan karşılaştırmalı faziletlendirme, şehirleri kudsiyetlerine göre sınıflandırmada yaygın bir yöntemdir.⁵⁰ Mekke ve Medine'ye oranla, aslında bu, Kudüs'e de uygulanmıştır.

Kudüs mescidini alışılmadık bir şekilde yüksek derecede değerlendiren önemli bir hadis, Ebû Hüreyre ve [Hz.] Âişe'den rivayet edilmiştir. “-Bu hadiste [Hz.] Peygamber şöyle söylemiştir- benim mescidimdeki (yani Medine'de) bir namaz, el-Akşâ hariç diğer mescidlerdeki bin namazdan daha faziletlidir”.⁵¹ Bu hadisin, son kısmında “Mekke mescidindeki (namaz) hariç” ifadesi bulunan meşhur hadise muhalif olduğu açıkça görülecektir.⁵² Bu hadiste “Mekke mescidi (ndeki namaz) hariç” ifadesinin yerine “el-Akşâ mescidi (ndeki namaz) hariç” ifadesi konulmuştur.

⁴⁸ el-Hayf hakkında bkz.: el-Bekrî, *Mücem me'sta'cem*, thk. Mustafa es-Sakâ, Kâhire 1945, II, 526; Yâkût, *Mu'cemu'l-büldân*, “Hayf” mad.; Ebu'l-Bekâ; *el-Menâkibu'l-mezyediyye*, El yazması British Museum, vr. 93a (el-Hayf camisindeki Mudar'ın kabri).

⁴⁹ ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 68; el-Fâsî, *Şifâu'l-garâm*, I, 263 vd.; ez-Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, thk. el-Bicâvî, Kâhire 1963, I, 650; no: 2495; İbn Zahîre, *el-Câmi'u'l-latîf fi fadli Mekketi ve ehlihâ ve-binâi'l-beyti's-şerîf*, Kâhire 1921, s. 334.

⁵⁰ G.E. von Grunebaum, *a.g.e.*, s. 31.

⁵¹ el-Münzirî, *a.g.e.*, III, 53, no: 1740. *Salâtun fi mescidî hayrun min elfi salâtin fimâ sivâhu mine'l-mesâcidi ille'l-mescidi'l-aksâ*; es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 296 vd.

⁵² es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 296; es-Suyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, II, 47; 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 37b; el-Münzirî, *a.g.e.*, III, 50, no: 1731; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned III*, no: 1605, VII, no: 4838, 5153, 5155, 5358, VIII, no: 5778, XII, no: 7252; Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî, *a.g.e.*, II, 97, no: 881; Ebû Yûsuf el-Ensârî, *el-Âsâr*, thk. Ebu'l-Vefâ, Kâhire h. 1355, s. 65, no: 320; İbnü'n-Neccâr, *a.g.e.*, II, 357; İbn Zahîre, *a.g.e.*, s. 193; el-Fâsî, *a.g.e.*, I, 79-81; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, 115-119; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâil*, II, 54 vd.; Ahmed b. Abdülhamîd el-'Abbâsî, *a.g.e.*, s. 72-73; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, III, 182; İbn 'Abdilber, *Tecridü't-temhîd*, s. 99, no: 305; ed-Dârimî, *a.g.e.*, I, 270, no: 1425; er-Rebî' b. Habîb, *el-Câmi'u's-sahîh*, Kâhire h. 1349, I, 52; Ebu'l-Mehâsin el-Hanefî, *a.g.e.*, I, 24; en-Nevevî, *el-İzah fi'l-menâsik*, Kâhire h. 1298, s. 65; el-Cerrâhî, *a.g.e.*, II, 27, no: 1605; Muhammed b. el-Fettâl, *Ravdatu'l-vâizîn*, en-Necef 1966, s. 408; el-Kastallânî, *a.g.e.*, III, 240 vd.; vs...

İbn Abbâs tarafından rivayet edilen bununla ilgili diğer bir hadis; üç mescid *hadisini*, [Hz.] Peygamber'in üç mescidde kılınan namazın faziletinden bahsettiği hadisle birleştirmiştir, öyle ki burada Medine mescidini el-Akşâ mescidinden üstün tutmuştur. [Hz.] Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mekke mescidindeki bir namaz (*el-mescidi'l-haram*) yüz bin namaz faziletinde, benim mescidimdeki bir namaz (yani Medine'de) bin namaz faziletinde, el-Akşâ'daki bir namaz ise on bin namaz faziletindedir."⁵³ Bu hadis, *Musîru'l-Garam*'da daha abartılı bir şekilde yer almaktadır.⁵⁴ [Hz.] Peygamber, Mekke mescidindeki bir namazın, yüz bin namaz; Medine mescidindeki bir namazın, bin namaz; Kudüs'teki bir namazın ise yirmi bin namaz faziletinde olduğunu söylemiştir.

Daha itidalli iki hadis, İbn Mâce tarafından kaydedilmiştir. Bunlardan biri şöyle söylemektedir: [Hz.] Peygamber'e Kudüs mescidi hakkında sorulduğunda, [Hz.] Peygamber, yeniden dirilişin gerçekleşeceği ve kıyamet gününde⁵⁵ toplanma yeri olan Kudüs'e gelmeyi ve orada namaz kılmayı tavsiye etmiştir, çünkü orada kılınan bir namaz diğer yerlerdeki bin namaza denktir.⁵⁶ İkinci hadis, [Hz.] Peygamber'in şu ifadesini kaydetmektedir: Kudüs mescidindeki bir namaz, elli bin namaz; Medine mescidindeki bir namaz, elli bin namaz; Mekke mescidindeki bir namaz ise yüz bin namaz faziletindedir.⁵⁷

İbn Abbâs tarafından nakledilen bir başka hadiste, [Hz.] Peygamber, Mekke mescidindeki bir namaza, yüz bin namaz; Medine mescidindeki bir namaza, elli bin namaz; Kudüs mescidindeki bir namaza ise yirmi bin namaz fazileti vermiştir.⁵⁸ Yine İbn Abbâs'dan nakledilen bir başka hadiste, Kudüs mescidindeki bir namazın fazileti kayda değer bir şekilde azaltılmıştır. -Bu hadise göre- [Hz.] Peygamber, Medine mescidindeki bir namaza, yüz bin namaz; Mekke mescidindeki bir namaza, yüz bin namaz; Kudüs mescidindeki bir namaza ise bin namaz fazileti vermiştir.⁵⁹ Ebu'd-Derdâ'dan rivayet

⁵³ Ch. D. Matthews, *The Kit. Bâ'itu'n-nüfûs*, JPOS, XV (1935), s. 54; *a.g.e.*, Palestine, s. 4.

⁵⁴ Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 129 şu isnadla gelmiştir: Hişâm b. Süleymân (Onun hakkında bkz. ez-Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, IV, 299)>İbn Cüreyc>'Atâ>İbn 'Abbâs>[Hz.] Peygamber. Hadis zayıf olarak değerlendirilmiştir (*vâhin*).

⁵⁵ *Ardu'l-maşer ve'l-menşer* için bkz., er-Reba'î, *Fedâ'ilu's-Şâm ve-Dımaşk*, thk. Selâhuddîn el-Müneccid, Dımaşk 1950, s. 15, no: 25 ve *a.g.e.*, Müneccid'in girişi, s. 10 ve not 2; bkz., *a.g.e.*, Ek 1, s. 85, thk. no: 25; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, ss. 12-143; ve bkz., 'Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *Muhtasarı tezkireti'l-Kurtubî*, Kâhire 1935, s. 43; el-Vâsitî, *a.g.e.*, vr. 51b-53b, 57b; ve bkz., H. Busse, *Der Islam und die biblischen Kultstätten*, Der Islam, 1966, s. 124; Esad b. Mûsâ, *Kit. ez-Zühd*, thk. Rudolf Leszynsky, Kirchhain 1909 (*Mohammedanische Traditionen über das jüngste Gericht*) ss. xxı, 46, 49-50; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VI, 411; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VI, 110; Ch. D. Matthews, *Palastine*, s. 120.

⁵⁶ İbn Mâce, *Sünenu'l-Mustafâ*, Kâhire h. 1349, I, 429 (Ebu'l-Hasan Muhammed b. 'Abdülhâdî, şerhinde işaret etmiştir. *a.g.e.*, [Hz.] Peygamber'e Mescid-i Akşâ'da namaz kılmaya izin verilip verilmediği sorusu muhtemelen kible değişikliğinden sonra olmuştur. Ayrıca -Mescid-i Akşâ'da kılınan namaz Medine'de kılınan namaz gibidir- ifadesinden hareketle burada kastedilenin yalnızca Mekke ve Medine dışındaki mescidlerde kılınan namazlar olduğuna işaret etmiştir); ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 289; el-Vâsitî, *a.g.e.*, vr. 41b; es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 295, İbn Bâbüye, *Sevâbü'l-a'mâl*, Tahran h. 1375, s. 30; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 128; Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *a.g.e.*, I, 25.

⁵⁷ İbn Mâce, *a.g.e.*, I, 431; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 287, 118; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 219; et-Tibrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbil*, s. 72.

⁵⁸ Ch. D. Matthews, *The Kit. Bâ'itu'n-nüfûs*, *a.g.e.*, s. 60 (*Palestine*, s. 11).

⁵⁹ ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 118 (et-Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inden alıntı yapılmıştır); es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 299 (ez-Zerkeşî'den alıntı yapılmıştır); Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, III, 182.

edilen bir başka hadis, [Hz.] Peygamber'in, Mekke mescidindeki bir namaza, yüz bin namaz; Medine mescidindeki bir namaza, bin namaz; Kudüs mescidindeki bir namaza ise beş yüz namaz fazileti verdiğini söylemiştir.⁶⁰ İbn Teymiyye de Kudüs mescidindeki bir namazın, beş yüz veya elli namaz faziletinde olduğunu kaydetmiştir.⁶¹

Kudüs mescidindeki namaza birtakım faziletler veren hadislerin çelişkili olduğu ve birbirini dışladığı bir gerçektir. Mezkur hadisler, Mekke ve Medine mescidlerinde kılınan namazın faziletiyle ilgili bir tartışmanın arka planında görülmelidir. Bu iki şehir, kudsiyetleri⁶² ve faziletlerinin⁶³ üstünlüğü için uzun süre yarışmışlardır. Bu tartışmayı yansıtan çok erken tarihli hadisler, Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde kaydedilmiştir. 'Atâ, Medine'ye yolculuğun yapıp yapılamayacağını soran bir adamın sorusuna şu cevabı vermiştir: "Kabe'yi yedi kez tavaf etmek, senin Medine'ye yolculuğundan daha faziletlidir".⁶⁴ es-Sevrî'ye Medine'ye yolculuk hakkında sorulduğunda, "yapmayın" (*lâ tef'al*) diye cevap verdiği söylenmiştir.⁶⁵ 'Atâ, 'Abdullah b. Zübeyr'den minberin üzerinde konuşurken (yani Mekke'de) şunu işittiğini söylemiştir: "Mekke mescidinde kılınan bir

⁶⁰ el-'Abderî, *a.g.e.*, II, 39; es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 298 (et-Taberânî'den alıntı yapılmıştır); ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 117 (el-Bezzâr'ın *Müsned*'inden alıntı yapılmıştır); el-Müttakî el-Hindî, *a.g.e.*, XIII, 168, no: 938 (Câbir'den rivayet ederek), no: 939, 941 (Ebu'd-Derdâ'dan rivayet ederek); Ch. D. Matthews, *Palestine*, s. 10; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 128; Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *a.g.e.*, I, 25, 1.3; el-Cerrâhî, *a.g.e.*, II, 27, no: 1605; el-Kastallânî, *a.g.e.*, III, 241.

⁶¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'âtü'r-resâil*, II, 54 vd.

⁶² Örnek için bkz., es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 296 (*ve-zehebe ba'duhum ilâ enne's-salâte fi mescidi'l-Medîneti efdelu min salâti fi mescidi Mekkete bi-mi'ati salâtin*); ve bkz., *a.g.e.*, ss. 297-300 Medine'deki namazın, Mekke'deki namaza oranla fazileti hakkındaki tartışma; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 186-190; Şihâbüddîn el-Hafâcî, *a.g.e.*, III, 583.

⁶³ Örnek için bkz., el-'Abderî, *a.g.e.*, II, 31; es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 34, 52; Bir insan yaratıldığı yere gömülür, hadisinde rivayet edildiği üzere, [Hz.] Peygamber Medine toprağından yaratılmıştır. Buna muhalif bir hadis de ez-Zübeyr b. Bekkâr tarafından kaydedilmiştir. Bu hadise göre ise [Hz.] Peygamber Ka'be toprağından yaratılmıştır. Bkz., eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V, 25; İbn Zahîre, *a.g.e.*, s. 18; ve bkz., G.E. von Grunebaum, *Muhammadan Festivals*, New York 1951, s. 20. İbn Hacer el-Heytemî, *en-Ni'metü'l-kübrâ 'ale'l-âlem bi-mevlidi Seyyidi benî Âdem*, El yazması (benim sahipliğimde), vr. 7a. eş-Şa'bi, [Hz.] Peygamber Mekke'den ayrıldığı için Mekke'de kalmayı istememiştir; Mekke'yi "darü 'arabiyye" olarak kabul etmiştir. (es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 35; "darü 'arabiyye" hakkında açıklama için bkz., Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *a.g.e.*, II, 203, 1.8); ve bkz., el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm*, thk. Yûsuf el-Uşş, Dımaşk 1949, s. 72; Mervân b. Hakem konuşmasında Mekke'nin faziletinden, kudsiyetinden ve insanların faziletinden bahsetmiştir. Râfî b. Hudeyc ise ona Medine'nin kudsiyetini ve insanların faziletini hatırlatmış ve [Hz.] Peygamber'in orayı haram bölge ilan ettiğinden ve bir havlânî deriye yazılmış olan [Hz.] Peygamber'in Medine'de kalma beyanından bahsetmiştir. Mervân şöyle cevap vermiştir: Onun hakkında bir şeyler işitmiştim (*kad semî'tu ba'de zâlike*); el-'Abderî, *a.g.e.*, II, 34; Ahmed b. Abdülhamîd el-'Abbâsî, *a.g.e.*, s. 58: ...*vestedillâna bihi 'alâ ef'âliyyeti hâzihi'l-beldeti 'alâ sâ'iri'l-buldâni mutlaken, Mekkete ve-gayrihâ...*; ve bkz., *a.g.e.*, s. 61 [Hz.] İbrahim'in Mekke'yi mübarek kılmasıyla oranla, [Hz.] Peygamber'in Medine'ye iki kat mübarek kılmasıyla ilgili; ve bkz. es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 26: *el-Medînetu hayrun min Mekkete*; es-Suyûtî: *el-Câmiu's-sağîr*, II, 184; el-Fâsî, *a.g.e.*, I, 79 devamı; es-Semhûdî, *a.g.e.*, I, 24-26; Ahmed b. 'Abdulhamîd el-'Abbâsî, *a.g.e.*, s. 69 (*muslimu'l-Medîneti hayrun min müslimi Mekkete*); el-Fâsî, *a.g.e.*, ss. 77-79; el-'Abderî, *a.g.e.*, I, 257 (- *ve-kad tekeddeme ennehu 'aleyhi's-salâtu ve's-selâmu efdelu mine'l-Ka'beti ve-gayrihâ...*); ve bkz. *a.g.e.*, II, 38; Mekke'nin ve Medine'ye üstün olduğunu savunanlarla ilgili olarak bkz. eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V, 24; Takiyyuddin 'Abdülmelik b. Ebi'l-Münâ, *a.g.e.*, s. 97; ez-Zürkânî: *Şerhu'l-Mevâhibu'l-ledunniyye*, Kahire h. 1329, VIII, 322; Şihâbüddîn el-Hafâcî, *a.g.e.*, III, 584-587.

⁶⁴ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b: 'Abdürrezzâk *kâle ahberanî ebi kâle kultü li'l-Müsennâ: innî urîdu en âtiye'l-Medînete; kâle: lâ tef'al; semî'tü 'Atâ'en kâle- ve-se'elehu raculun- fe-kâle lehu: tavâfun seb'an bi'l-beyti hayrun min seferike ile'l-Medîneti.*

⁶⁵ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 39b.

namaz, diğer mescidlerdeki yüz namazdan daha faziletlidir.” “-‘Atâ’ şöyle ekledi: Bana öyle geliyor ki burada Medine mescidini kastetmiştir”.⁶⁶ Katâde bunu açıkça söylemiştir: “Mekke mescidindeki bir namaz, Medine mescidindeki yüz namazdan daha faziletlidir”.⁶⁷ ‘Abdullah b. ez-Zübeyr’in naklettiğine benzer bir söz, Ebu’l-‘Âliye tarafından rivayet edilmiştir.⁶⁸

Bazısı erken tarihli olan bu hadisler, Mekke ve Medine arasındaki rekabeti ortaya koymaktadır.⁶⁹ Kudüs’ün kudsiyeti düşüncesi de bu rekabet çerçevesinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

III

Bu sınırlama ve kısıtlama eğiliminin aksine, Müslüman toplumun üzerinde icmâ ettiği hacc ziyaretiyle ilgili olarak üç mescide bir veya iki mescidin eklenmesiyle kutsal mescidlerin sayısını artırmayı amaçlayan karşı bir eğilimin varlığı söz konusudur. “En faziletli mescidler: Mekke mescidi, sonra Medine mescidi, sonra Kudüs mescidi, daha sonra [Hz.] Peygamber’in ashabının icmâsıyla Kûfe mescidi –söylenmiş– ve Şam mescidi de söylenmiştir.”⁷⁰

Şam mescidi, üç mescidle birlikte derecelendirilmiş, orada kılınan namazların fazileti, Süfyân es-Sevri’ye atfedilen bir sözle tespit edilmiştir. Süfyân, Mekke’deki bir namazın faziletini soran bir adama şu cevabı vermiştir: “Mekke’deki bir namaz, yüz bin namaz; [Hz.] Peygamber’in mescidindeki bir namaz, elli bin namaz; Kudüs mescidindeki bir namaz, kırk bin namaz; Şam mescidindeki bir namaz ise otuz bin namaz faziletindedir”.⁷¹ Vâsile b. el-Aksa⁷² ve Ka’b’ul-Ahbâr arasında geçen bir konuşmada, Şam mescidinin Kudüs mescidiyle eşit kabul edildiği vurgulanmıştır.⁷³ Vâsile, Kudüs’e yolculuğa çıkmaya niyet etmişti, ancak Ka’b ona Şam mescidinde, Kudüs mescidindeki namaza denk olacak bir yer göstermiştir.⁷⁴

Şîh hadislerde Kûfe mescidi üç mescid sıralamasına dahil edilmiş, Huzeyfe b. el-Yemân Kûfe’nin Mekke, Medine ve Kudüs’ten sonra dördüncü mescid olduğunu söylemiştir.⁷⁵ Kûfe mescidinin –Kudüs

⁶⁶ A.g.e., vr. 37b.

⁶⁷ A.g.e., vr. 38a.

⁶⁸ A.g.e., vr. 38a.

⁶⁹ Medîne’nin kudsiyeti ile ilgili olarak bkz., G.E. von Grunebaum, *The sacred character of Islamic cities*, s. 31.

⁷⁰ Yûsuf b. ‘Abdülhâdî, *Simâru’l-mekâsid fî zikri’l-mesâcid*, thk. Es’ad Talas, Beyrût 1943, s. 183.

⁷¹ er-Reba’î, a.g.e., s. 36, no: 64 ve s. 86 (no: 64); Ch. D. Matthews, *The Kit. Bâ’itu’n-nüfûs*, JPOS, XV, s. 61; Şemsüddîn es-Suyûtî, a.g.e., vr. 17b.; el-Menînî, *el-İlâm bi-fezâ’ili’ş-Şâm*, thk. Ahmed Sâmi el-Hâlidî, Jerusalem, tsz., s. 84-85.

⁷² Onun hakkında bkz., İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, XI, 101; a.g.y., *el-İsâbe*, VI, 310, no: 9088; ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*, III, 257-59.

⁷³ Bkz., S.D. Goitein, a.g.e., s. 144; Ka’b hakkında bkz., I. Wolfensohn, *Ka’b al-Ahbâr und seine Stellung im Hâdîth und in der islamischen Legendenliteratur*, Gelnhausen, 1933.

⁷⁴ er-Reba’î, a.g.e., s. 37, no: 65.

⁷⁵ el-Meclîsî, *Bihârü’l-envâr*, taşbasım, XXII, 88; el-Burâkî, *Tarîhu’l-Kûfe*, en-Necef 1960, s. 36.

ve Mekke mescidleri gibi- [Hz.] Adem'in mescidi,⁷⁶ peygamberlerin namaz kıldığı yer⁷⁷ ve [Hz.] Peygamber'in (Muhammed) İsrâ gecesindeki yolculuğunda namaz kıldığı yer⁷⁸ olduğu söylenmiştir. ⁷⁹ Kûfe mescidindeki bir namaza, bin namaz fazileti verilmiştir.⁸⁰

Bazı Şii hadisleri, Kûfe ve Kudüs arasındaki rekabeti ortaya koymuştur. Bu hadislerden biri şunu söylemektedir: Ali b. Ebû Tâlib, Kûfe mescidindeyken Kudüs yolculuğuna çıkmak üzere olan bir adam vedalaşmak için geldi; [Hz.] Ali ona bineğini satmasını, azığını yemesini ve Kûfe mescidinde namaz kılmasını tavsiye etmiştir, çünkü bu mescidde kılınan farz namaza (Mekke'ye) bir hacc sevabı, nafîle namaza ise bir *umre* sevabı vardır.⁸¹

Bir adam, Ca'fer es-Sâdık'a (Ebû 'Abdullah) fazileti olan mescidler hakkında sormuştur. Ca'fer Mekke ve Medine mescidlerini söylemiştir. Adam, Akşâ mescidini sorduğunda ise Ca'fer şöyle cevap vermiştir: "O, semadadır, [Hz.] Peygamber gece oraya yürütüldü" (*ileyhi usriye rasûlullâhi*). Adam, "İnsanlar onun *Beytü'l-makdis* olduğunu söylüyor" (Kudüs- K) deyince, Ca'fer şöyle demiştir: "Ku'fe mescidi ondan daha faziletlidir".⁸²

[Hz.] Ali'ye atfedilen garib bir hadis şöyledir: "Sadece üç mescid için yolculuğa çıkınız: Mekke mescidi, Medine mescidi ve Kûfe mescidi".⁸³ Bu hadiste, tartışmalı üç mescid hadisinde olduğu gibi, Kudüs mescidinin yerini Kûfe mescidi almıştır. Şu söz de [Hz.] Ali'ye atfedilmiştir: "Bu dünyada dört tane cennet köşkü vardır: Mekke mescidi, Medine mescidi, Kudüs mescidi ve Kûfe mescidi".⁸⁴

⁷⁶ Bkz., el-Vâsîtî, *a.g.e.*, vr. 53b (Adem'in kabri); Ch. D. Matthews, *Palestine*, ss. 32-33; İbn Zahîre, *a.g.e.*, s. 143 (Mekke'de [Hz.] Adem'in namazı), ve bkz., G.E. von Grunebaum, *Muhammadan Festivals*, s. 20 ("Adem'in Mekke'ye defnedildiği söylenmiştir").

⁷⁷ Örnek için bkz., Şemsüddîn es-Suyûtî, *a.g.e.*, vr. 15b, 7b, 8b; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 125 devamı; ve Ka'be'deki yetmiş peygamberin mezarı ve Kudüs'teki peygamberlerin kabirleri hakkında bkz., es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, I, 136; el-Hayf mescidinde yetmiş peygamberin namazı hakkında (bkz. 48 nolu dipnot) bkz., İbn Zahîra, *a.g.e.*, s. 334 vd.

⁷⁸ Kudüs'te [Hz.] Peygamber'in namazı hakkında bkz., örneğin İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. es-Sakâ el-Abyerî, Şalebî, Kâhire 1936, II, 38-39; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, Kâhire h. 1356, I, 141, 144; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 241, 245; ancak [Hz.] Peygamber'in Kudüs'te namaz kılmadığını belirten hadis için bkz., *a.g.e.*, s. 254-255; ve bu hadis hakkındaki tartışma için bkz. Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *a.g.e.*, II, 176-177.

⁷⁹ el-Berkî, *el-Mehâsin*, en-Necf 1964, s. 43, no: 86 (*Kit. Sevâbu'l-A'mâl*); el-Burâkî, *a.g.e.*, s. 49; el-Meclisî, *a.g.e.*, XXII, 85 vd., 89-90 (taşbasım); Muhammed Mehdî el-Mûsâvî, *Tuhfetü's-sâcid fi ahkâmi'l-mesâcid*, Bağdâd h. 1376, s. 447; Muhammed b. el-Fattâl, *a.g.e.*, s. 410.

⁸⁰ İbn Bâbüya, *a.g.e.*, s. 30; el-Burâkî, *a.g.e.*, ss. 31, 32, 49, 50.

⁸¹ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, "el-Kûfe", "el-Meclisî" mad., *a.g.e.*, XXII, 90 (taşbasım).

⁸² el-Burâkî, *a.g.e.*, s. 29 (*Tefsîru'l-'Ayyâşî*'den alıntı yapılmıştır).

⁸³ *A.g.e.*, s. 48.

⁸⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *el-Amâlî*, Necf 1964, I, 379; krş. [Hz.] Peygamber'e izafe edilen, bu dünyada Mekke, Medîne, Kudüs, Dımaşk olmak üzere dört cennet şehri olduğuna dair hadis, es-Suyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, Kâhire, el-Mektebetü't-Ticâriye, tsz., I, 459-60; el-Cerrâhî, *a.g.e.*, I, 450, no: 1466; er-Reba'î, *a.g.e.*, ss. 28-29; ve bkz., *a.g.e.*, s. 28. Beş cennet şehrinin Hıms, Dımaşk, Kudüs, Beyt Cibrîn, Yemen'deki Zafâr olduğuna dair Ka'b'in sözü; ve krş. Muhammed b. el-Fattâl, *a.g.e.*, s. 409.

Üç mescidle birlikte sıralanan bir diğer mescid de Yemen'deki el-Cenad mescididir. [Hz.] Peygamber'e izafe edilen bir söz; Mekke'ye, Medine'ye, Kudüs'e ve Cenad'a yolculuk yapmayı tavsiye etmektedir.⁸⁵

*
* *

Hadis, bu mescidlerin kudsiyetinin ortak özelliklerini vurgulamış, onlara veya onların herbirine verilen özel faziletlerini belirtmiş ve bu mabetler arasındaki yakın ilişkiye işaret etmiştir. [Hz.] Alî'ye atfedilen bir hadis şudur: “Yeryüzü su idi. Allah suyu silip süpürecek bir rüzgar gönderdi ve yeryüzünde bir köpük meydana geldi, o köpüğü dört parçaya böldü; bu parçalardan biriyle Mekke'yi, diğeriyle Medine'yi, üçüncüsüyle Kudüs'ü ve dördüncüsüyle de Kûfe'yi yarattı.⁸⁶ Ka'be, kıyamet gününde Kudüs'teki kayaya taşınacaktır.⁸⁷ Kâsiyûn dağı, gölgesini Kudüs dağına vermiş ve Allah'ın rahmetine nail olmuştur.⁸⁸ Ka'be, beş dağın taşından inşa edilmiştir: Lübnan, Tûr-i Zeyta, el-Cûdi, Tûr-i Sînâ ve Hirâ'.⁸⁹ Allah'ın [Hz.] Mûsâ'yla konuştuğu gün paramparça olan Sînâ dağının parçalarından, Mekke'de üç dağ (Hirâ, Sebîr, Sevr) ve Medine'de üç dağ (Uhud, Varikân, Radvâ) meydana gelmiştir.⁹⁰ Kıyamet gününde Halîl (Hebron), Lübân, et-Tûr ve el-Cûdî dağı Kudüs'e getirilerek onun etrafına konulacak ve Allah cennet ve cehennem ehlini yargılamak için kürsüsünü onun üzerine kuracaktır.⁹¹ İbn Abbâs'a atfedilen bir hadis, Tâ'if'in ilk başta Filistin'de bir yer olduğunu ve Allah'ın kaldırarak onu bugünkü Tâ'if bölgesine yerleştirdiğini söylemiştir.⁹² Üç melek, üç mescidi korumakla görevlendirilmiştir: biri Mekke mescidini, biri Medine mescidini ve diğeri de Akşâ mescidini.⁹³

⁸⁵ Ch. D. Matthews, *Palastine*, s. 4 vd. ve s. 140, not 13.

⁸⁶ el-Vâsîfî, *a.g.e.*, vr. 38a, vd.; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IV, 158 (el-Vâsîfî'den alıntı yapmıştır); Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 70; Mekke mescidi ve Medine mescidinin yapıları hakkında bkz., *a.g.e.*, ss. 53-57; ve bu konu hakkındaki tartışma için bkz., İbn Zahîre, *a.g.e.*, s. 20 ve Takiyyüddîn 'Abdülmelik b. Ebi'l-Münâ, *a.g.e.*, s. 96 ve es-Suyûtî'nin *Sünenü'n-Nesâî* üzerine şerhi, Kâhire 1930, III, 2; en-Nevevî, *a.g.e.*, s. 72; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, ss. 29-31.

⁸⁷ el-Vâsîfî, *a.g.e.*, vr. 45a-58a; en-Nüveyrî, *a.g.e.*, I, 335; Şemsüddîn es-Suyûtî, *a.g.e.*, vr. 15b; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 143; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 136 vd.; (ancak bkz., *a.g.e.*, I, 137 vd.: [Hz.] Peygamber'in -yani Medine'deki- kabri Ka'be'ye getirilecek; Ka'be kendisini ziyaret eden insanlara şefaati sözü verir, ziyaret etmeyenler için ise [Hz.] Peygamber'in şefaati ister). el-Kûfe mescidinde namaz kılanlar için, el-Kûfe mescidinin şefaati ile ilgili olarak bkz., el-Meclisî, *a.g.e.*, XXII, 86 (taşbasım).

⁸⁸ Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 52; er-Reba'î, *a.g.e.*, s. 38, el-Menînî, *a.g.e.*, s. 106.

⁸⁹ 'Abdürrezzâk, *a.g.e.*, vr. 34a, vd.; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 130, 133, 134; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, Mekke h. 1352, I, 18-26; el-Fâsî, *a.g.e.*, I, 93; el-Bekrî, *Mücemu meesta'cem*, “el-Cûdî” mad.; Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 17; ve bkz., H. Busse, *Der Islam und die biblischen Kultstätten*, “Der Islam”, 1966, s. 121; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, “Sabîr” mad.; ve bkz., G.E. von Grunebaum, *Muhammadan Festivals*, s. 19 vd.

⁹⁰ Ahmed b. 'Abdülhamîd el-'Abbâsî, *a.g.e.*, s. 135; el-Meclisî, *a.g.e.*, Tahran h. 1358, XIII, 224; ve bkz., *a.g.e.*, s. 217, no: 9.

⁹¹ Esad b. Mûsâ, *a.g.e.*, s. xxi; Ch. D. Matthews, *Palastine*, s. 120.

⁹² Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, “et-Tâif” mad.; İbnü'l-Mücâvir, *Descriptio Arabiae Meridionalis*, thk. O. Löfgren, Leiden 1951, I, 22.

⁹³ Şemsüddîn es-Suyûtî, *a.g.e.*, vr. 16b; es-Suyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, I, 92.

Bu mescidlerin müşterek kudsiyeti, kendi aralarında dağıtılmış bir şekilde, yapılan ibadetlerin faziletlerinden bahseden hadislerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. [Hz.] Peygamber'e şu sözler izafe edilmiştir: "Her kim el-Akşâ'dan Mekke mescidine hacc veya dini ziyaret için giderse, işlediği veya işleyeceği bütün günahları örtülecek ve ona cennet bahşedilecektir".⁹⁴ İbn Abbâs'dan şu sözler nakledilmiştir: "Her kim hac yapar ve aynı yıl içinde Medine ve Akşâ mescidlerinde namaz kılsa, annesinden doğduğu günkü gibi bütün günahları bağışlanır".⁹⁵ İbnü'l-Firkâh'ın, İbnü'l-Müreccâ'nın kitabından aktardığına göre, bir grup insan Ramazan ayı boyunca 'Abbâdân'da⁹⁶ kalmış, daha sonra Mekke'ye hacc yapmaya gitmişler ve namaz kılmak için de Kudüs'e gelmişlerdir.⁹⁷ İbn Ömer'in naklettiği söylenen [Hz.] Peygamber'e izafe edilen bir hadiste şöyle söylenmektedir: "Her kim Ka'be'de hac yapar ve beni (yani [Hz.] Peygamber'in Medine'deki kabrini) ziyaret etmezse, bana karşı sert davranmış olur".⁹⁸ 'Abdullah b. Mes'ûd (veya 'Abdullah b. Ömer)'dan nakledilen bir hadis, üç kutsal mabedin hepsine yer vermektedir. [Hz.] Peygamber şöyle söylemiştir: "Mekke'de hac yapan, (Medine'de) benim kabrimi ziyaret eden, (kutsal bir savaşta –gazâ gazveten) savaşa çıkan ve Kudüs'te de benim için namaz kılan kişiye, Allah'ın kendisine yüklediği (emirlerin yerine getirilememesi) hususunda hesaba çekilmeyecektir."⁹⁹ [Hz.] Peygamber'e izafe edilen bir hadis şunu ifade etmektedir: "Beni (yani [Hz.] Peygamber'in Medine'deki kabrini) ziyaret eden ve aynı yıl içinde babam (yani atam) (yani Hebron'daki) İbrâhîm'i ziyaret eden kimse cennete girecektir".¹⁰⁰ ez-Zerkeşî bu hadisi uydurma olarak kabul etmiş ve hadisin h. 583'te Salâhaddîn'in Kudüs'ü ele geçirmesinden hemen sonra rivayet edildiği görüşünü dile getirmiştir.

IV

Üç mescid hadisinin alimlerin genel olarak kabulüyle birlikte, Kudüs'ün konumuyla ilgili eski bir tartışma da unutulmaya yüz tutmuştur. Kudüs'ün önemini azaltmayı amaçlayan hadisler, temel

⁹⁴ el-Beyhakî, *a.g.e.*, V, 30; Ch. D. Matthews, *Palastine*, s. 13; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, IV, 103; en-Nüveyrî, *a.g.e.*, I, 339; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 289; el-Müttakî el-Hindî, *a.g.e.*, XIII, 250, no: 1380; *a.g.e.*, V, 2, no: 19; *a.g.e.*, s. 5, no: 47, 48; krş. *a.g.e.*, XIII, 264, no: 1460: 'Umân'dan (Mekke için) başlayan hacc, diğer yerlerdeki iki haccdan daha faziletlidir.

⁹⁵ Şihâbüddîn el-Makdisî, *a.g.e.*, El yazması s. 126; Ch. D. Matthews, *Palastine*, s. 12, a.g.y., JPOS, XV, 61; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 296.

⁹⁶ 'Abbedân hakkında bkz., Yâkût, *Mu'cemu'l-büldân*, "'Abbedân" mad.; ... *fihi kavmun munkati'unâ, 'aleyhim vakfun fi tilke'l-cezîreti yu'tauna ba'dehu ve-ekseru mevâddihim mine'n-nuzûr ... ve-yaksiduhum el-mücâvirûna fi'l-mevâsimi li'z-ziyâreti, ve-yurvâ fi fedâ'ilihâ ehâdisu gayru sâbitin...*" Muhammed Tâhir b. 'Ali el-Hindî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, Kâhire h. 1343, s. 120: "...Bu dünyada cennete açılan iki kapı 'Abbâdân ve Kazvîn'dir; [Hz.] Muhammed'e iman eden ilk yer 'Abbedân idi...; ve bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, IV, 103.

⁹⁷ Ch. D. Matthews, *Palastine*, s. 12.

⁹⁸ es-Subkî, *a.g.e.*, s. 27-29; Muhammed Tâhir el-Hindî, *a.g.e.*, s. 76, 1.3.

⁹⁹ es-Subkî, *a.g.e.*, s. 34; Muhammed Tâhir el-Hindî, *a.g.e.*, s. 73; es-Semnûdî, *Nusretu'l-imâmi's-Subkî*, s. 163.

¹⁰⁰ ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 296; el-Cerrâhî, *a.g.e.*, II, 251, no: 2490; en-Nevevî, *a.g.e.*, s. 84; Ebû Şâme, *el-Bâ'is 'alâ inkâri'l-bida' ve'l-havâdis*, thk. Muhammed Fu'âd Minkâre, Kâhire 1955, s. 72.

hadis eserlerinde kaydedilmemiştir. İslam alimlerinin esas ilgi alanı, Mekke, Medine, Kudüs ve diğer mabetlere yapılan hacclardaki sakıncalı *bidat* uygulamalarıyla mücadele etmek olmuştur.

Verilen emirlere göre ziyaretçiler, Ka'be'yi tavaf için belirlenen yönün aksi yönünde Beytü'l-Makdis'deki kayayı tavaf etmelidirler. Kaya, ziyaretçilerin sağ tarafında olacak şekilde tavaf edilmelidir.¹⁰¹ Kayanın etrafında *tavaf* etmek *bidattır*.¹⁰² Benzer şekilde [Hz.] Peygamber'in kabrini *tavaf* etmek de yasaklanmıştır.¹⁰³ Beytü'l-Makdis'deki ziyaretçi elini kayanın üzerine koymalıdır, ancak kayayı öpmesi yasaktır.¹⁰⁴ Aynı zamanda [Hz.] Peygamber'in kabrini de öpmek yasaktır.¹⁰⁵ Kayanın ve Mekke'nin *kiblesinin* birleşiminde kayanın arkasında Mekke'ye doğru namaz kılmak yasaktır.¹⁰⁶ Bina ya da mağara taşlarını öpmek yasaktır, çünkü dünyada tek bir taş dokunmak ve öpmek tavsiye edilmiştir: Ka'be'nin taşı. Aynı şekilde Ka'be'deki haccı taklit etmek de yasaklanmıştır.¹⁰⁷

el-'Abderi, Kudüs mabedini ziyaret edenlerin işlediği *bidatla* ilgili ilginç bir örnek rivayet etmiştir: erkek olsun kadın olsun insanlar "dünyanın göbeği" denilen bir yere gelirler, göbeklerini açarlar ve bu şekilde çıplak bedenlerini sergileyerek bu noktaya doğru bastırırlar.¹⁰⁸

en-Nevevi, Mekke'de meydana gelen benzer adetler hakkında şöyle rivayet etmiştir: "bazı sahtekâr yalancılar Ka'be kapısının karşısında bulunan Ka'be'yi çevreleyen duvardaki bir bölgenin "*el-'urvetu'l-vuskâ*" olduğunu iddia etmişlerdir. Bu kişiler hileli bir şekilde insanları, ona dokunanların "*el-'urvetu'l-vuskâ*"ya sahip olacağına inandırmışlardır. Yer yüksek olduğundan dolayı, insanlardan bir kısmı ona dokunmak için birbirlerinin sırtına tırmanacaklardı, kadınlar erkeklerin sırtına çıkacak ve böylece birbirlerine karışacaklar ve birbirlerine dokunacaklardı. Bir başka *bidat* ise dünyanın göbeğine dokunma adeti idi: Mekke mescidindeki bir çivinin dünyanın göbeği olduğu iddia edildi ve sıradan insanlar bu bölgeye toplanacak, göbeklerini açacak ve dünyanın göbeğine bastıracaklardı.¹⁰⁹

et-Turtûşî Kudüs mescidindeki "Arefe Günü" kutlamasından söz etmiştir. Kudüs'teki ve komşu köylerdeki insanlar sanki Arafat'ta *vakfeye* durmuş gibi *duada* seslerini yükselterek Mekke'ye doğru

¹⁰¹ Şemsüddîn es-Suyûtî, *a.g.e.*, vr. 21b; J.W. Hirschberg, *The sources of Moslem traditions concerning Jerusalem*, Roenznik Orientalistyczny, XVII (1951-52), s. 317, R. Kriss- H. Kriss-Heinrich, *Volks Glaube in Bereiche de Islams*, Wiesbaden 1960, I, 144.

¹⁰² el-'Abderî, *a.g.e.*, IV, 243.

¹⁰³ en-Nevevî, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁰⁴ Şemsüddîn es-Suyûtî, *a.g.e.*, vr. 21b.

¹⁰⁵ en-Nevevî, *a.g.e.*, s. 81; ancak Şihâbüddîn el-Hafâcî'nin buna muhalif görüşü için bkz., *a.g.e.*, III, 577 vd.: ... *ve-lâ yemessehu bi-şey'in min cesedihi fe-lâ yukabilhu, fe-yukrehu messuhu ve-takbiluhu ve-ilsâku sadrihi li-ennehu terku edebin; ve-kezâ kullu darîhin yukrehu fihi zâlike; ve-hâzâ emrun gayru mucme'in 'aleyhi, ve-li-zâ kâle Ahmedu ve't-Taberiyyu: lâ be'se bi-takbilihî ve'l-tizâmihî.*

¹⁰⁶ el-'Abderî, *a.g.e.*, IV, 243.

¹⁰⁷ L. A. Mayer, *A sequel to Mujîr ad-Dîn's Chronicle*, JPOS 1931, ss. 9-10 (=93-94)

¹⁰⁸ el-'Abderî, *a.g.e.*, IV, 243 vd.

¹⁰⁹ en-Nevevî, *a.g.e.*, s. 66; Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 71.

namaza durmuşlardır. Yaygın inanca göre Kudüs'te dört kez *vakfeye* durma, Mekke'deki bir hacca denktir.¹¹⁰

H. 448 yılında el-Akşâ'da bir *bidat* hareketi ortaya çıkmıştır. Bu bidatı Nablus şehrinde Ebu'l-Hamrâ' denilen biri ortaya çıkarmıştır. Bu kişi, mescidde *salâtu'r-regâ'ib* namazını kılmış, insanlar ona uymuşlar ve bu, bir adet, hatta neredeyse *sünnet* haline gelmiştir.¹¹¹

Hakkında rivayet edilen bir başka *bidat* ise h. 480 yılında Kudüs mescidinde ortaya çıkan *receb* namazıydı (*salâtu receb*).¹¹²

Müslüman alimler ikinci namazı sonrası el-Halîl'de (Hebron) yapılan ve “*nöbetü'l-Halîl*” de denilen dans ve şarkı *bidat*lerini (ayınlerini) şiddetli bir biçimde tenkit etmişlerdir.¹¹³ İbn Hacer el-Heytemî; Ka'be'nin *tavafi* ve Hacerü'l-Esved'i öpme esnasında ve Mekke'deki mevlid şenlikleri boyunca işlenen “utanç verici davranışlardan” yani *kabâihten* söz etmiştir.¹¹⁴

Ancak Sünni alimlerin bu *bidat*lara karşı mücadelesi başarısız olmuştur. Mabetlerin ve türbelerin olağanüstü özellikleriyle ilgili *bidatler* ve inançlar halk arasında yine de geniş ölçüde yayılmıştır.

İbn Teymiyye Kudüs'teki kayayı yalnızca Yahudilerin ve bazı Hristiyanların yücelttiğini (*ve-kezâlike's-şahratu, innemâ yu'azzimuha'l-Yehûdu ve-ba'duhu'n-Naşârâ*); [Hz.] Peygamber'in sahabelerinden veya *Tâbi'ûndan* hiç kimsenin kayaya tazim göstermediğini ispatlamaya çalışarak Kudüs'teki kayanın kudsîyetine karşı beyhude bir mücadeleye girişmiştir.¹¹⁵ Hadislerde, Allah'ın cenneti Beytül-Makdis'teki kayadan yükselttiği¹¹⁶ ve kayanın kırk yıl boyunca Allah'ın indinde kaldığı iddia edilmiştir.¹¹⁷ Bu, hem Şii¹¹⁸ hem de İbadî hadisler¹¹⁹ tarafından şiddetli bir şekilde reddedilmiş, ancak bu reddetmenin hiçbir etki etmediği gözükmektedir.

İbn Teymiyye, Kudüs'te ve el-Halîl'de hiçbir *haram* bölge olmadığını; Mekke, Medine ve (Müslüman âlimlerin yalnızca bir kısmı tarafından kabul edilen) *Vecc* olmak üzere yalnızca üç *haram*

¹¹⁰ Ebu Bekir et-Turtûşî, *a.g.e.*, 116-17 (Ebû Şâme'den alıntı yapmıştır, *a.g.e.*, s. 22); ve bkz., S.D. Goitein, *a.g.e.*, s. 137 (*ta'rif* hakkında); İbn Teymiyye, *Mecmû'âtü'r-resâil*, II, 57: ... *ev en yusâfire ileyhâ li-yu'arrife bihâ 'aşıyyete 'Arefe ...*

¹¹¹ Ebu Bekir et-Turtûşî, *a.g.e.*, s. 121 (Ebû Şâme'den alıntı yapmıştır, *a.g.e.*, s. 24).

¹¹² et-Turtûşî, *a.g.e.*, s. 122.

¹¹³ el-'Abderî, *a.g.e.*, IV, 245-46; İbn Teymiyye'nin *Minhâcu's-Sünne*'sinde el-Halîl'e hac yapmaya karşı olduğunu bildiren pasaj için bkz., I, 335-36.

¹¹⁴ İbn Hacer el-Heytemî, *en-Nime'tü'l-kübrâ*, vr. 3a-3b.

¹¹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'âtü'r-resâil*, II, 58 (Cemâleddîn el-Kâsımî, *Islâhu'l-mesâcid mine'l-bide'i ve'l-'avâ'id*, Kâhire h. 1341, ss. 214-17'den alıntı yapmıştır).

¹¹⁶ el-Vâsıtî, *a.g.e.*, vr. 51a-b; en-Nüveyrî, *a.g.e.*, I, 336-7 (el-Vâsıtî'den alıntı yapmıştır); ve bkz., el-Meclisî, *a.g.e.*, VIII, 574 (taşbasım).

¹¹⁷ 'Ubâde b. es-Sâmit'in 'Abdullah b. Mes'ûd'la bir konuda tartıştığı sırada ettiği yemin: “*lâ, vallâhi kânet sahratu beyti'l-makdisi lehu makâmen erba'ine seneten*”, el-Vâsıtî, *a.g.e.*, vr. 51a.

¹¹⁸ Bkz. Varrâm b. Ebî Firâs el-Mâlikî el-Eşterî, *Tenbîhu'l-Havâtir*, en-Necef 1964, ss. 260-61.

¹¹⁹ er-Rebî b. Habîb, *el-Câmi'u's-sahîh*, III, 39.

bölgenin olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Onun bu çabası da boşa çıkmış, Kudüs mabedi günümüze kadar *el-Haremu's-şerif* ve el-Halîl de *el-Haramu'l-İbrâhîmî* olarak anılmıştır.

Bu nedenle, çok erken tarihli olan ve diğer mabetlere hacc yapma isteklerine engel olmayı amaçlayan üç mescidle ilgili bu hadis, ancak ikinci yüzyıl başlarında bir iç mücadele döneminin ardından genel olarak tanınmıştır. Bu dönem boyunca, Kudüs'ün konumu bazı Sünni çevreler tarafından tartışılırken, diğer mabetler de hacc yerleri olarak kabul edilmek için birbirleriyle rekabet etmişlerdir.

Sünni ulema üç mescid hadisi hakkında görüş birliğine varırken, aynı zamanda popüler inanç unsurları da bu mabetlere yapılan hacc rütüelleri üzerinde kalıcı izler bırakmıştır.

¹²⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'âtü'r-resâil*, II, 60.